

na izhodišna področja oziroma poglavja med branjem deluje metodično in didaktično učinkovito, predvsem pa v svoji poglobljenosti predstavi teorijo pripovedi izredno sistematično, natančno, večperspektivno. Poleg omenjenega je vsekakor velika odlika monografije upoštevanje prezrtih, zamolčanih pisav, upoštevanje najnovejših sodobnih romanov in ponazarjanje teoretičnih izsledkov v odličnih literarnih interpretacijah.

Monografija Alojzije Zupan Sosič Teorija pripovedi je zanimivo, koherentno napisano delo, ki odpira številne nadaljnje možnosti raziskovanja (avtorica na primer predlaga sistematično raziskavo ljubezenskega in erotičnega romana) in bralca vabi k večkratnemu branju.

Janja Vollmaier Lubej

janja.vollmaier.lubej@univie.ac.at

PRVA DIJALEKTOLOGIJA CRNOGORSKOGA JEZIKA (Adnan Čirgić, *Dijalektologija crnogorskoga jezika*, FCJK, 2017)

Afirmaciji imena i identiteta crnogorskoga jezika, istorije i kulture doprinosili su pojedinci, oni rijetki crnogorski intelektualci što su o tome pisali 1960-ih i kasnije. Duga će i uporna nastojanja, radovi i knjige Vojislava P. Nikčevića, Radoja Radojevića, Radoslava Rotkovića, Milorada Stojovića, Danila Radojevića i drugih uglednih intelektualaca – ostati upisana kao trajni doprinos montenegristici u periodu dominacije tradicionalističkoga serbokroatističkoga pristupa

crnogorskome jeziku i književnosti. Te su generacije utirale put ozvaničenju standardnoga crnogorskoga jezika, izradi zvaničnoga pravopisa i gramatike i svih neophodnih publikacija što ih današnji učenici, studenti, novinari, istraživači i svi dr. potpuno pouzdano mogu koristiti.

Montenegristika će 2017. dobiti prvu *Dijalektologiju crnogorskoga jezika*. Ta je dragocjena knjiga nastala iz pera jezikoslovca Adnana Čirgića, dekana Fakulteta za crnogorski jezik i književnost i danas jedinoga istinskoga nastavljača generacije vrijednih dijalektologa što su se ostvarili u vijeku koji je za nama. I nije mali broj, potvrđujemo to svakodnevno, onih koji su djelo Adnana Čirgića prihvatili kao prvorazrednu literaturu o temama kojima se naš lingvisti bavi. Golem je Čirgićev doprinos u stvaranju, priređivanju i uređivanju izdanja crnogorske filologije koja potvrđuju identitet crnogorskoga jezika u istorijskim, duhovnim i kulturnim nataložinama multietničke Crne Gore.

Činjenica je da je danas crnogorski jezik dostojan član slovenske porodice jezika. Institucija koju je Adnan Čirgić utemeljio i na čijem čelu je od osnivanja takvome je položaju crnogorskoga jezika najviše doprinijela. Fakultet za crnogorski jezik i književnost dosad je izdao više od stotinu monografija, antologija, zbornika radova, leksikona i bibliografija. Na svaki je način neobično za crnogorske filološke prilike da istraje tako mlada izdavačka institucija, a uza sve to s veoma skromnim budžetom. U dragocjenome nizu knjiga u sklopu jedne od osam biblioteka FCJK ima i onih utemeljiteljskih, onih čije su pojavljivanje godinama odlagale različite prilike i neprilike. Dugo su odlagane, ali nijesu mogle biti zaustavljene. Takve su, na primjer, trotomna *Istorija*

crnogorske književnosti (2012), takva je i 2017. godine objavljena *Dijalektologija crnogorskoga jezika* autora Adnana Čirgića.

Adnan Čirgić autor je više knjiga, monografija, udžbenika i priručnika, recenzent i urednik znatnoga broja izdanja te (ko)autor *Gramatike crnogorskoga jezika* i autor radne verzije *Pravopisa crnogorskoga jezika*. Posebno je značajna i citirana njegova knjiga *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti* (Institut za crnogorski jezik i književnost i Matica crnogorska, Podgorica, 2011). U toj se knjizi nalaze neki od radova neophodni za razumijevanje istorije našega jezika, klasifikacije govora crnogorskoga jezika i uopšte standardnoga crnogorskoga jezika, te stoga treba reći da je ona korisnicima u cjelosti dostupna i u e-formi. Podšćemo da je do prije tri godine Čirgićeva bibliografija zapremala oko šest stotina jedinica. S obzirom na to da se uz dijalektologiju (uže polje njegova interesovanja) bavi i istorijom crnogorskoga jezika, kao i standardnim crnogorskim jezikom, od najranijih dana ovaj je lingvista doprinio razrješavanju tzv. tamnih mjesta naše filologije. Radovi Adnana Čirgića dali odgovore na mnoga pitanja što ih je montenegristika nosila kroz cio XX vijek. Ako se ima u vidu njegov ukupni naučni rad, jasno je dakako da danas dijalektologiju našega jezika niko pozvaniji nije mogao pisati.

Prve detaljnije navode o govorima crnogorskoga jezika dao je Vuk Stefanović Karadžić u predgovoru koji je objavio uz poslovice na Cetinju 1836. godine. Iako je interesovanje za neke osobine crnogorskoga jezika počelo još tokom prve polovine XIX vijeka te uprkos činjenici da govori crnogorskoga jezika spadaju među najbolje opisane u slovenskome svijetu – na izradu

dijalektologije crnogorskoga jezika čekalo se sve do danas.

Dijalektologija crnogorskoga jezika objavljena je kao 19. knjiga biblioteke *Montenegrina* Fakulteta za crnogorski jezik i književnost. Čirgićeva *Dijalektologija* ima sve elemente ozbiljno osmišljene dijalektologije. Još i više: opisani su i klasifikovani crnogorski govori s aspekta jedinstvenoga metodološkoga modela koji nataložine tradicionalističke lingvističke misli odlučno odbacuje. *Dijalektologija crnogorskoga jezika* sastoji se iz ovih cjelina: »Predgovor« (str. 7–13), »Istorijat izučavanja crnogorskih govora« (str. 13–41), »O dosadašnjim klasifikacijama crnogorskih govora« (str. 41–67), »Problem klasifikacije crnogorskih govora« (str. 67–77), »Akcentnatski sistem crnogorskih govora« (str. 77–89), »Alternanti jata u crnogorskim govorima« (str. 89–95), »Sudbina poluglasnika u crnogorskim govorima« (str. 95–101), »Sudbina vokalske grupe ao u crnogorskim govorima« (str. 101–109), »Osnovne osobine pojedinih govornih skupina u Crnoj Gori« (str. 109–115), »Ševerozapadni crnogorski govori« (str. 115–121), »Jugoistočni crnogorski govori« (str. 121–145) i »Rezime« (str. 145–151). Rezime je dat na crnogorskome, engleskome i ruskome jezike.

Poglavljju »Istorijat izučavanja crnogorskih govora« prethodila su dva obimna toma portreta naučnika koji su se bavili crnogorskim jezikom (*Dijalektolozi i crnogorski jezik (do 1945)* i *Dijalektolozi i crnogorski jezik (od 1945)*). I ta nas činjenica obavezuje da konstatujemo da je Čirgić od samoga ulaska u svijet nauke temeljno i vrlo pouzdano slagao mozaik crnogorske dijalektologije. Zbog toga ova knjiga, recimo i to, jeste najveći spomenik svim istraživačima-dijalektolozima koji su ispitivali jezičke materijale s prostora

crnogorskoga jezika – i onima iz Rusije, Poljske, Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, kao i svim lingvistima rođenim Crnogorcima koji su živjeli širom bivše Jugoslavije. Vidljivo je da je autor *Dijalektologije* otvoreno prikazao sve doprinose i zasluge prethodnika, kao što je uvijek i do kraja precizno argumentovao svako ogrješanje o stvarno stanje posvjedočeno u materijalima s terena crnogorskoga jezika (potvrđuje se to u njegovim komentarima uz radove Pavla Ivića, Asima Peca, Mitra Peškana, da spomenemo samo neke).

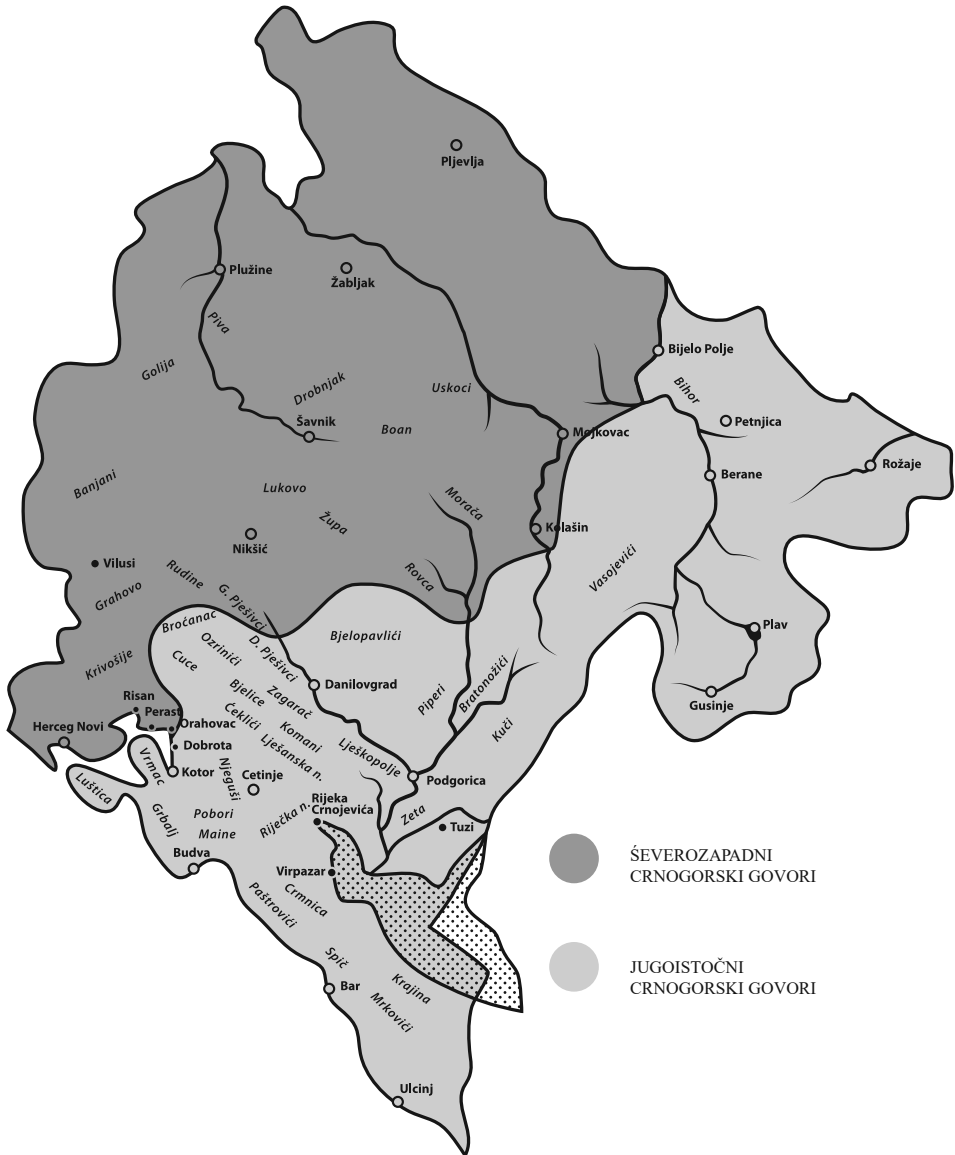
Naredna dva poglavlja knjige posvećena su klasifikaciji crnogorskih govora. U *Dijalektologiji crnogorskoga jezika* naši se govori dijele na severozapadne i jugoistočne. Razmotrena je tradicionalistička podjela tih govora na dva, kako se tvrdilo, oštro podijeljena područja. Takvu je podjelu pratila afirmacija osobina koje su govornici o razjedinjenosti crnogorskih govora, kao i takvo terminološko rješenje da su za naziv dijela govora crnogorskoga jezika obično uzimani djelovi naziva susjednih država. Dakle, u knjizi koju predstavljamo razobličan je i odbačen tradicionalistički pristup našem jeziku i uopšte Crnoj Gori kao nejedinstvenome kulturnome, duhovnome i jezičkom prostoru (u tom kontekstu, skrećemo pažnju na Čirgićevo pravilno objašnjenje pojmova *hercegovački*, *Hercegovina*, *Stara Crna Gora* itd.). Termin *istočnohercegovački dijalekat* korišćen je za naše severozapadne govore, dok je za jugoistočne govore postojao cioniz naziva: *istočnocrnogorski dijalekat*, *zetsko-lovcenski dijalekat*, *zetsko-sjenički dijalekat*, *zetsko-južnosandžački dijalekat*, *zetsko-gornjopolimski dijalekat* itd. Čirgić će u pristupu tome pitanju uputiti i na neke davno potvrđene činjenice da se »granice govora, dijalekata

i jezika samo u rijetkim slučajevima poklapaju s državnim granicama (kad te granice idu kakvim okomitim planinskim stranama, riječnim klisurama, neprohodnim šumama ili kad presijecaju slabo naseljene prostore), pa u tome dijelu Crna Gora ne predstavlja nikakav izuzetak« (str. 43). I ono što je za našu priču najvažnije daje se u ovoj rečenici: »Bitno je odrediti centar javljanja jezičkih pojava koje markiraju određeni dijalekat ili govor« (str. 43). Da bi rečenome pitanju pristupio sveobuhvatno, Čirgić se posebno osvrnuo na pitanje seoba. Pravci kretanja crnogorskoga stanovništva (potvrdu za to autor nalazi i kod najuticajnijega srpskoga lingviste druge polovine XX) objašnjavaju rasprostiranje opštercnogorskih jezičkih osobina izvan crnogorske državne granice.

Spomenuto je da se težnje tradicionalističkoga pristupa jezičkome materijalu s prostora Crne Gore ogledaju, pored ostaloga, u izdvajanju dva dijalekata, kao i potrebi da njihove opise načine prema sličnostima s govorima izvan granica Crne Gore. Detaljna će analiza pokazati da su razlike »između severozapadnih crnogorskih govora i govora istočnohercegovačkoga dijalekata mnogo veće nego što se to (tradicionalno) ističe. Ako se izuzme akcenatsko stanje tih govora, sa sigurnošću se može utvrditi da oni (severozapadni crnogorski govori – N. V.) čine dio crnogorskog *koine* sloja, tj. da su neodvojivi od *crnogorskih govora kao cjeline* jer među navedenim osobinama ne postoji nijedna koja se ne javlja u crnogorskim 'arhaičnijim' govorima, tj. u govorima jugoistočne Crne Gore« (str. 61). Nema sumnje, na osnovu postojećih materijala što su nam ostavile generacije dijalektologa zapaža se da je »najveći broj osobina koje se u njima javljaju zajednički i jednome i drugome 'dijalektu' u Crnoj Gori« (str.

49). Autor, uostalom, samo konstatuje činjenice i pošteno se služi literaturom: »No bez obzira na neprihvatljiva imenovanja crnogorskih govora i neodrživost pojedinih interpretacija, doprinos je tih dijalektologa montenegristici nemjerljiv

jer su pružili obilje materijala koji služi kao potvrda postojanja crnogorskoga jezika i crnogorskih govora kao cjeline, tj. građu koja stoji protiv njihove teze o postojanju dva strogo odijeljena dijalekta na teritoriji Crne Gore« (str. 44–45).

Dijalektološka karta na kojoj je predstavljena granica između ševerozapadnih i jugoistočnih crnogorskih govora. Kartu je za potrebe Čirgićeve *Dijalektologije* izradio Milutin Mijović.

Nadalje, u *Dijalektologiji* se nalazi spisak zajedničkih osobina crnogorskih govora (sačinjen prema klasifikacijama i materijalu koji opisuju Pavle Ivić i Asim Peco): »1. ijekavica; 2. duži oblici zamjeničko-pridjevske promjene (npr. *tije(h)*, *tijem*); 3. jekavska jotacija (*tě* > *će*, *cě* > *će*, *dě* > *đe*, *sě* > *še*, *zě* > *že*); 4. *dvje*, *svje*, *cvje* > *đe*, *še*, *će* (npr. *meded*, *šedok*, *Četko*); 5. prilično zastupljena jotacija labijala; 6. konsonantski sistem proširen fonemima *š* i *ž*; 7. *ě* + *j* > *i* (npr. *cio*, *sijati*), ali u gl. pridjevu radnom nijesu nepoznati ni oblici tipa: *šedeo*, *video*; 8. *-st*, *-zd*, *-št* > *-s*, *-z*, *-š* (npr. *plas*, *groz*, *priš*); 9. česta upotreba *-j* < *-đ*, *-ć* (npr. *goj*, *doj*, *moj*); 10. česta upotreba infinitiva bez krajnjega *-i* (npr. *trčat*, *pričat*); 11. dativ i lokativ *mene*, *tebe*, *sebe*; 12. enklitike *ni* i *vi*; 13. aktivna upotreba aorista i imperfekta; 14. deklinacija *Pero* – *Pera* – *Peru*...; 15. poremećen odnos između padeža mjesta i pravca; 16. upotreba genitiva mn. umjesto lokativa mn. uz prijedlog *po* (npr. *po kuća*)« (str. 50).

Nakon *Dijalektologije crnogorskoga jezika* jasno je da je neodrživo oslanjanje na sudbinu jata i akcenatski sistem kao kriterijum za podjelu govora crnogorskoga jezika. Čirgić je o podjeli govora našega jezika pisao i ranije, neke svoje zaključke djelimično korigovao i dopunio novim saznanjima, no o klasifikacijama koje su nastale prije njegove dao je nepomjeren sud: »sve su dosadašnje podjele crnogorskih govora manjkave, i to prije svega iz dva razloga: 1. zato što se zanemaruje činjenica da su crnogorski govori naddijalektalnoga tipa, tj. da predstavljaju zasebnu cjelinu, a da se glavne razlike među njima tiču akcenatskoga stanja; 2. zato što ne postoji zajednički kriterijum za njihovu podjelu. Ovaj drugi razlog prirodno proističe iz prvoga, a već je viđeno da zamjena

jata kao osnovni kriterijum za podjelu štokavskih govora nema većeg značaja kad su u pitanju crnogorski govori. S druge strane, ako se za kriterijum uzme akcenatsko stanje mjesnih govora, desiće se da se pojedini govori, koji su akcenatski prilično raznovrsni, poklope u većini drugih osobina« (str. 72–73).

Crnogorski su govori, rekosmo, podjeljeni u dvije velike skupine: severozapadnu i jugoistočnu. O nešto izraženijim distinktivnim crtama unutar druge skupine naših govora obavještenje nam se nudi kroz podjelu jugoistočnih crnogorskih govora na osam grupa, i to: 1. podlovcenska govorna grana, 2. ozrinička govorna grana (uključuje i Broćanac), 3. jugoistočna bokeljska govorna grana, 4. mrkovička govorna grana, 5. kučko-pipersko-bratonožička, 6. zetsko-podgorička, 7. donjopješivačko-bjelopavličko-vasojevička i 8. rožajsko-petnjičko-bjelopoljska govorna grana.

Čirgićeva podjela crnogorskih govora prema akcenatskome sistemu dala je pet tipova:

1. oba silazna akcenta na otvorenoj ultimima (od Dobrote do Grblja i kučko-pipersko-bratonožička oblast);
2. tip u kojemu se kratkosilazni akcentat ne može naći na otvorenoj ultimima (od Paštovića do krajnjega juga Primorja, Crmnica, Riječka nahija i Katunska nahija bez Ozrinića i Broćanca);
3. dva silazna i dugouzlazni akcentat (Ozrinići (čevska sela), Broćanac i plavsko-gusinjska oblast);
4. oba silazna i oba uzlazna akcenta, s kratkosilaznim akcentom koji se može naći na svim slogovima osim na ultimima. (Donji Pješivci, Bjelopavlići, limsko-ibarska oblast);
5. četvoročlani akcenatski sistem bez silaznih akcentata izvan prvoga sloga i sačuvane postakcenatske dužine (severozapadna Crna Gora).

S tim u vezi je autorov zaključak da su odlike akcenatskoga sistema »glavna markantna razlika među crnogorskim govorima«.

Adnan Čirgić je podjelu crnogorskih govora sagledao i s aspekta sudbine staroga poluglasnika, kao i vokalske grupe *ao*. Kad je riječ o poluglasniku, odnosno njegovu alternantu (vokal na razmeđu *a* i *e*), posvjedočen je »u Cijelome Primorju od Dobrote do krajnjega juga. Odatle zahvata kompletno neposredno zaleđe i zalazi duboko u unutrašnjost zemlje« (v. detaljnije u poglavlju o sudbini poluglasnika).

Pregledno je predstavljena istorija pitanja sudbine vokalske grupe *ao*, odnosno areali njezina sažimanja u dugo *a* ili dugo *o*.

Vidljivo je da je svaka Čirgićeva tvrdnja podastrta literaturom (viđeti spisak literature str. 163–174) ili stanjem u govoru konkretnoga područja s kojim je autor upoznat. Velika je vrijednost ove knjige u precizno i pregledno urađenim kartama (ukupno šest).

Navođenje primjera i određenih osobina govora crnogorskoga jezika učinjeno je metodom deskripcije, bez prećerana zalaganja u pojašnjenja, tumačenja i polemike (detaljnija tumačenja i opovrgavanje nekih zaključaka unošeni su samo kad je to bilo neophodno). Budući da je knjiga koju predstavljamo udžbeničkoga karaktera, jasno je zbog čega nema dugih spiskova literature kojima bi se samo uvećao broj stranica. Međutim, najpravičnije je ovu knjigu čitati nakon iščitavanja gorepomenutih knjiga portreta naučnika: u tim je knjigama uza svaki segment rada o kojemu piše Čirgić dao ocjenu, komentar i kompletnu literaturu.

Dakle, prvi put je napisan udžbenik iz crnogorske dijalektologije. Prepoznat je utemeljen pristup i pošten rad

jednoga vrijednoga lingviste koji se sve vrijeme bori protiv neznanja i jalovih rasprava kabinetskih dijalektologa. Na sreću je način povezano ukupno filološko znanje, adekvatna selekcija relevantnih dijalektoloških podataka i, što je nemjerljiva vrijednost svih Čirgićevih radova, dobro poznavanje terena i iskustvo s informatorima.

Nema filologa na prostoru bivše Jugoslavije i šire koji je pošteno zamočio pero u mastilo naučnoga rada da napredak i utemeljenost montenegristike danas neće potvrditi. Zaslužni su za to jezikoslovac Adnan Čirgić i mladi montenegristički kadar s Fakulteta za crnogorski jezik i književnost – Cetinje.

Novica Vujović (Nikšić)

*Fakultet za crnogorski jezik i književnost –
Cetinje, novica.vujovic@fcjk.me*

SEDMI MEDNARODNI ZNANSTVENI SESTANEK SLOVENSKI DIALEKTI V STIKU (2018)

Znanstveno-raziskovalno središče Koper je od 23. do 34. aprila 2018 v Portorožu ponovno gostilo jezikoslovce na mednarodni znanstveni konferenci z naslovom *Slovenski dialekti v stiku 7/ Dialetti sloveni in contatto 7*. (Prejšnje srečanje *Slovenski dialekti v stiku 6/ Dialetti sloveni in contatto 6* je potekalo v Portorožu od 18. do 19. septembra 2017). V dveh dneh se je zvrstilo 17 nastopov in 19 predavateljev iz treh držav (Slovenije, Avstrije in Hrvaške). Predstavitve so potekale v slovenskem jeziku, eno predavanje v hrvaščini in eno v